

STRANE JAHTE U SPLITSKOJ LUCI (1890. – 1907.)

UDK: 930.85 (497.5 Split) "18/19"
797.1 : 338.48 (497.5 Split) "18/19"
Primljeno: 26. II. 2007.
Izvorni znanstveni rad

Mr. sc. GORDANA TUDOR
Hrvatski pomorski muzej
Glagoljaša 18
21000 Split, HR

Na temelju vijesti objavljenih u dalmatinskom tisku tijekom posljednjeg desetljeća 19. i početkom 20. stoljeća kao i dostupne literature, zabilježeni su prvi dolasci plovila za zabavu (jahti) u Split. Evidentirani su posjeti privatnih jahti, kako državljana Austro-Ugarske, tako i stranaca. Ističu se i dolasci posebnih parobroda ili službenih jahti kad se radilo o privatnim, turističkim posjetima članova kraljevskih obitelji, pripadnika visoke aristokracije ili industrijskih magnata.

Ključne riječi: pomorski turizam, prijelaz 19. na 20. stoljeće, posjete uglednika Splitu

Pojam jahta nije slučajno holandskog porijekla (*jaghte* = lov) budući da je Nizozemska u 16. stoljeću bila prva zemlja u kojoj su počeli graditi brodove za odmor i razonodu. Uskoro su takvi brodovi postali popularni i u Engleskoj, gdje se u 18. stoljeću javljaju i prve asocijacije koje su okupljale vlasnike tih brodova. Radilo se o ekskluzivnim klubovima za najviše slojeve društva, članove kraljevske obitelji i aristokraciju. Druge europske zemlje prihvaćaju takvo organiziranje i 1880. godine u Europi već djeluju 72 yacht kluba, no, ipak više od polovice njih ima sjedište u Engleskoj.¹ Uz aristokraciju i visoke mornaričke časnike i pripadnici građanske klase – bogati industrijalci, bankari i novinski magnati – sve više kupuju brodove za razonodu i uživanje u plovid-

bi. Amerika je držala korak s Europom, najbogatiji Amerikanci tog doba bili su vlasnici najvećih i najraskošnijih plovila - palača na vodi.

Austrija se tek 1860. godine službeno upoznala s novom kategorijom plovila, "navigli di piacere (yacht)", kada su u upisnike Trsta i Venecije upisane prve dvije jahte: kuter "Estro" nosivosti 12 tona, vlasništvo Ivana Martina Tarabocchie, istaknutoga tršćanskog brodovlasnika rodom s Malog Lošinja, i škuner "Risoluto" od 10 tona, vlasništvo Mattea Rondine iz Venecije.² Premda ne i prvi, najznačajniji klub na teritoriju Monarhije bio je "K.u.K. Yacht Geschwader" (Carski i kraljevski Yacht eskadron) osnovan u Puli 1891. godine pod pokroviteljstvom cara Franje Josipa I.. Ekskluzivnost i značaj davali su mu njegovi osnivači i članovi - europske okrunjene glave, nadvojvode, prinčevi, najveći tadašnji europski i američki milijunaši.³

U doba plovidbe na jedra jahtaši su uglavnom plovili u blizini svojih matičnih luka i obale, premda je i tada bilo avanturista koji su se upućivali na putovanja u udaljenije krajeve. Para, odnosno izum parnog stroja značio je revoluciju u pomorstvu. Parobrodi, pa tako i parne jahte imali su neusporedive prednosti u odnosu na jedra, osiguravali su putnicima daleko veću sigurnost i udobnost i mogli su ih odvesti u nove, do tada nepoznate zemlje. Javljaju se začeci modernog turizma, odnosno putnici koji putuju iz zabave. Uz "domaće", državljane Monarhije, našu obalu počeli su posjećivati i stanovnici drugih država, u prvom redu Englezi i Amerikanci. Mediteran sa svojim povijesno - kulturnim znamenitostima, posebice grčka obala i otoci te Venecija, bili su nezaobilazna ruta pripadnika engleskoga i američkog visokog društva. Jadran, premda dio Mediterana, predstavljao im je pravu avanturu i put u nepoznato. Dalmatinski tisak onoga vremena donosio je, više-manje redovito, vijesti o boravku takvih plovila u našim lukama.

Sezonu krstarenja 1890. godine otvorila je u ožujku engleska parna jahta "Ceres". Kapetan D. Jones i 17 članova posade brinuli su se o udobnosti vojvode od Sanet Albonsa i njegove obitelji (ukupno šest putnika). Očito ih je iznenadilo proljetno vrijeme s ugodnom temperaturom tako da su produžili svoj boravak u Dalmaciji, posjećujući i mjesta koja im nisu bila u prvotnom planu. "Ceresov" boravak u Splitu možemo utvrditi po vijesti da su "u četvrtak iz Makarske došli u Split, razgledali grad pa produžili za Zadar".⁴ Proljetni su mjeseci bili pogodni za krstarenja pa bilježimo boravak više jahti u splitskoj luci. "Riomach Na Mare", engleska jahta od 69 tona, sa 22 člana posade i

kapetanom Mac Domaldom(?) posjetila je Split početkom lipnja. Na brodu je bila četveročlana obitelj vlasnika A. Piriea.⁵ Dana 6. lipnja u 16 sati u Splitu se na putu iz Gruža usidrila engleska jahta "Amethyst" luke upisa Cowes, kojom je upravljao vlasnik kap. Thomas Harwey. S vlasnikom su putovale njegova sestra i dvije rođakinje, a u Splitu su seadržali pet dana. Nažalost, nisu poznati detalji o tom višednevnom boravku u Splitu.⁶

Među jahtama koje su tijekom ljeta posjetile Split nalazimo talijanske jahte "Rondine" s princem od Serignana i skupinom prijatelja (među njima bio je i princ Pio Savojski) koji su putovali Dalmacijom kao "touristi", te "Luisu" s vojvodom Leoneom Strozijem i njegovom obitelji.⁷ Ipak, najznačajniji gosti te godine stigli su u Split početkom rujna engleskim ratnim brodom - kraljevskom jahtom "Surprise". Premda su po običajima tog doba putovali inkognito, u tisku je objavljeno da su jahtom doputovale kraljica Frederica s dvije kćeri, Victorijom i Margaretom. Po dolasku su razgledale Muzej, katedralu i krstionicu, a zatim su se kočijom uputile u Solin. Nakon razgledavanja iskopina vratile su se u grad, gdje je na rivi održan koncert gradske glazbe. Kako se u luci istovremeno nalazio i brod Cesarsko-kraljevske ratne mornarice "Lussin" ("Lošinj"), on je za tu prigodu rasvijetljen električnom rasvjetom pa su se cijela riva i obližnji dijelovi grada "kupali" u svjetlu.⁸ Istog mjeseca Split je posjetio i predsjednik britanskog parlamenta lord Smyth s obitelji, na parnoj jahti "Pandora".⁹

Engleska parna jahta "Lyra" u prosincu je iz Brindisija stigla na Vis, potom doplovila u Šibenik i dana 31. prosinca usidrila se u Splitu. Tako je pet putnika, predvođenih vlasnikom lordom W. Brownom, i 32 člana posade Novu 1891. godinu dočekalo u Splitu. Nakon razgledavanja splitskih i solinskih znamenitosti putnici su 3. siječnja jahtom napravili izlet duž Kaštelanske rivijere sve do Trogira. Kako je u Splitu bilo pravo proljetno vrijeme, odlučili su produžiti svoj boravak za još nekoliko dana.¹⁰ Tijekom proljetnih mjeseci 1891. godine Split je posjetilo nekoliko jahti i značajnih ličnosti. U prvoj polovici svibnja stigle su engleske jahte "Grace Darling", od 92 tone i sa četiri putnika te 18 članova posade, i jahta "Garland".¹¹ U svibnju je doputovala u Split i bivša francuska carica Eugenija, supruga Napoleona III., dama od 65 godina i velika obožavateljica plovidbe. Kao carica često je plovila svojom jahtom "L'Aigle". Na svečanom otvaranju Sueskog kanala 16. studenog 1869. koje je na jahtama okupilo europske okrunjene glave i egipatskog kediva, carica je na

"L'Aigleu" predvodila povorku brodova u prvoj plovidbi kanalom. U egzilu je nastavila ploviti pa je tako nekoliko puta posjetila i Split. Krajem svibnja s prатnjom je došla u Split, razgledala ga i produžila u Trogir, gdje je pomno razgledala katedralu. U prатnji joj je bio izvjesni grof Tremolli, koji je svojim fotoaparatom snimao bivšu caricu.¹²

Posljednjih dana lipnja splitska luka bila je prepuna jahti i putničkih parobroda. Uz carsku jahtu "Miramar" (koja je dovela Franju Josipa I. u drugi službeni posjet Splitu i Trogiru radi praćenja vježbi eskadre u uvali Saldun) u luci se nalazila i jahta "Farnese", vlasništvo Roberta vojvode od Parme (inače jednog od osnivača pulskoga kluba) koja je često boravila u dalmatinskim lukama.¹³ Službeno plovilo dalmatinskog namjesnika parobrod "Andreass Hoffer", Lloydov parobrod "Malta", kojim je putovao samo markiz d' Amboise s prатnjom, te izvanredni Lloydovi parobrodi "Aida" i "Diana" koji su prevozili izletnike iz Splita na praćenje pomorskih vježbi u Saldunu bili su društvo i malome kuteru "Valerie", vlasništvu grofa Bernardina Kaboge iz Dubrovnika, također člana k.u.k. Yacht Geschwadera.¹⁴ Tog ljeta zabilježen je i prvi boravak u Splitu bečkog baruna Nathaniela Rothschilda, člana poznate milijunaške obitelji. Kako još nije imao vlastitu jahtu, doputovao je s prijateljima posebnim Lloydovim parobrodom "Milano", kojim je zapovijedao kap. Mitis. Nakon razgledavanja Splita i Salone kočijom su obišli Trogir i Omiš. Vlakom su stigli u Sinj, gdje su se oduševili alkarima i njihovom raskošnom odorom. U Vranjicu su napravili i nekoliko fotografskih snimaka.¹⁵

Dana 15. rujna 1891. Amerikanac James Gordon Bennett Jr., vlasnik i izdavač *New York Herald*, stigao je u Split parnom jahtom "Namouna" od 740 tona. Prema novinskoj vijesti u Bennettovoj prатnji bili su dr. Robin, M. Stewart, barun Toussaint, M. Bernard i vojvoda od Sasso-Ruffa.¹⁶ Zanimljivo je da o samoj jahti nije napisano ništa, premda se radilo o pravoj plovećoj palači.¹⁷

Među jahtama koje su u proljeće 1892. godine posjetile Split spominju se engleske "Masyone", s dva putnika i devet članova posade, "Imogen", od 156 tona, s obitelji vlasnika g. Wooda, te ponovni dolazak jahte "Grace Darling", pod zapovjedništvom kap. Jonesa.¹⁸ Očito je vlasnik svoju jahtu rado ustupao prijateljima za povremena krstarenja jer se svake godine pojavljivala na Jadranu s različitim putnicima. U listopadu je stigla talijanska parna jahta "Westonia" s grofom Pietrom Marsettijem i groficom Santo Fiora, inače

dvorskom damom talijanske kraljice.¹⁹ "S.A.R. Enrico di Borbone Conte di Bardi", odnosno Henrik Burbonski grof Bardi, jedan od osnivača pulskoga kluba, došao je 12. prosinca u Split velikom parnom jahtom "Fleur de Lys". Brodom je zapovijedao vitez Richard de Barry, poručnik bojnoga broda k.u.k. mornarice, član II. klase istog kluba. U društvu prijatelja detaljno je razgledao Split i Trogir.²⁰ Krstarenja tijekom 1892. godine okončala je svojim boravkom u Splitu engleska parna jahta "Vanadis", kojoj je matična luka bio London, nosivosti 136 tona. Kapetan A. Lay i 18 članova posade skrbili su o vlasniku H. O. Haganu i još sedam putnika.²¹

Svoju očaranost alkarima i Sinjem barun Nathaniel Rothschild prenio je na još jednog člana svoje obitelji. Barun Albert Rothschild uputio se u travnju 1893. godine iz Splita u Sinj "in gita di piacere". Na putu je fotografirao prirodne ljepote i "corpo degli Alkari nello splendido e ricco loro costume".²²

Početkom svibnja prvi put se među posjetiteljima Splita i dalmatinske obale pojavljuje ime nadvojvode Karla Stjepana, careva bratića, visokog časnika Ratne mornarice i jednog od najistaknutijih članova Kluba iz Pule. I supruga, nadvojvotkinja Marija Tereza, dijelila je njegovo oduševljenje plovidbom pa su kao pravi nautičari promijenili nekoliko jahti. Matična luka svih njihovih brodova bio je Veli Lošinj u kojem je nadvojvoda imao ljetnikovac. Parna jahta "Christa" bila je prva s kojom je stigao u Split. Praćeni predstavnicima vlasti i prof. Petričevićem, nadvojvoda i prijatelji obišli su Split, Trogir i Solin. Istodobno se u luci nalazio i engleski kuter "Undine", vlasništvo H.Y. Thompsona, koji je na brodu ugostio Jamesa Thursfielda, urednika londonskog *Timesa*. Braćni parovi Thompson i Thursfield zadržali su se u Splitu nekoliko dana; praćeni lučkim upraviteljem i prof. Petričevićem obišli su sve splitske znamenitosti i iskopine u Solinu. U loži Kapetanije Thursfield je uspio čak i pogledati jednu predstavu novoga Komunalnog kazališta.²³

Obilazeći Dalmaciju, Ferdinand Bugarski sa suprugom je i pratnjom posebnim Lloydovim parobrodom, "Amphitrite", stigao u Split i obišao sve njegove znamenitosti.²⁴ Nakon njega iz Brindisija je doplovila engleska kraljevska jahta "Osborne", s princezom od Wallesa, koja je s djecom krenula na put "a visitare le coste della Dalmazia" (kako bi posjetila dalmatinsku obalu).²⁵ Engleske jahte nastavile su uplovljavati u Split i sljedećih tjedana. Tisak bilježi dolazak velike parne jahte "Victoria" od 1121 tona, sa 64 člana posade i kapetanom R. Lunhamecqom. Na jahti je bilo 27 putnika. Na znat-

no manjoj, također parnoj, jahti "Marchesa", 15 članova posade predvođenih kap. G. Dimmichom brinulo se o vlasniku Lordu Kettlewellu i njegovih šest prijatelja.²⁶

Boravak nadvojvotkinje Marije Doroteje, kćeri nadvojvode Josipa koja je, krajem kolovoza i u prvoj polovici rujna, krstarila Dalmacijom jahtom "Deli", nije predmet ovog rada jer se radilo o službenom putovanju.

Zimski mjeseci 1894. godine očito nisu bili pogodni za putovanja iz razonode pa se prvi gosti pojavljuju tek krajem travnja. Jahta "Christa" ponovno je u Splitu, ali ovaj put bez Karla Stjepana, koji je na službi u Boki kotorskoj. Njegova supruga, Marija Tereza, putovala je sama s malom djecom, i to "u najvećem incognito". U razgledanju Splita pridružila joj se nadvojvotkinja Stefaniya, udovica prijestolonasljednika Rudolfa. U podne su ih, unatoč tajnosti putovanja, na jahti posjetili biskup i predstavnici vlasti. Poslijepodne su se dame "zaletjele u Klis".²⁷ Engleski ratni brod – jahta "Surprise" je pod zapovjedništvom kap. fregate A. Cartera i sa 115 članova posade dovela u svibnju s Krfa u Split suprugu admirala Seymoura, njihovo dvoje djece i troje članova posluge.²⁸ U srpnju je zabilježen dolazak parne jahte "Suzume" austrougarske zastave, nosivosti 37 tona, sa sedam članova posade i četiri putnika, među kojima je bio i vlasnik Ivan vitez Hütterot.²⁹ Tih dana u Split je prvi put uplovila jahta "Margita" (prijašnja "Farnese"), luke upisa Bakar, naš prvi školski brod. Jahtom je zapovijedao kap. Bonaventura Urpani, a na brodu se nalazila skupina profesora sa Zagrebačkog sveučilišta.³⁰

"Christa" se sredinom listopada ponovno usidrila u Splitu, ali je sada jahtom zapovijedao sam nadvojvoda Karlo Stjepan, koji je u upisnicima i naveden kao kapetan. Za poludnevna boravka uspjeli su razgledati najvažnije znamenitosti u gradu i okolici.³¹

U prosincu je tisak zabilježio dolazak austrougarske jahte "Madonna di San Salvatore" s vlasnikom Ivanom grofom Coudenhove i ponovni dolazak engleske jahte "Vanadis" koja je u Splitu dočekala Novu 1895. godinu.³²

U prvim mjesecima 1895. godine pristalo je u Splitu nekoliko engleskih jahti: "Horing Star", od 125 tona, matične luke Portsmouth, "Soprano", od 177 tona, s kap. Georgom Svecclerhamom, 18 članova posade i samo šest putnika, te "Taurus", od 136 tona, matične luke London.³³ Dana 25. travnja u Split su stigle "Christa", s Karlom Stjepanom i Marijom Terezom, te "Thetis", s nadvojvodom Franom Spasojem i nadvojvotkinjom Marijom Valerijom, ca-

revom kćeri. Sutradan, u šest ujutro, u luku je, na povratku s Krfa, uplovila carska jahta "Miramar" s caricom Elizabetom. U podne su carica i nadvojvotkinje te nadvojvode sa svitom, u pratnji kotarskog poglavara, "čuvara starina" i gimnazijskog upravitelja Bulića te drugih ličnosti obišli pješice sve znamenitosti grada: stolnu crkvu, zvonik, Muzej, gradsku šumicu, glumište i Općinsku vijećnicu te se vratili na brod praćeni pozdravima zatečenog stanovništva. Carica je isto poslijepodne sama produžila put Venecije, a nadvojvodski parovi su još ostali u Dalmaciji.³⁴

U drugom dijelu godine zabilježen je dolazak talijanske parne jahte "Ensea", matične luke Livorno, od 39 tona i sa deset putnika, te ponovni dolazak "Margite", sa šest zagrebačkih putnika među kojima su bili M. Kišpatić, poznati geolog, i prof. Eggersdorfer.³⁵ Iznimno blaga zima godine 1896. oduševila je baruna Nathaniela Rothschilda, koji je svojom velikom jahtom "Veglia" došao u Split 12. veljače i zatekao proljetnu temperaturu od "14 stupnjeva Reamura" (oko 18°C). Svi prozori na brodskim prostorijama bili su širom otvoreni.³⁶ Engleska jahta "Perlona" s vlasnikom S. R. Andersonom i njegovom suprugom "zazviždala je put Spljeta" nakon detaljnog razgledanja Korčule u društvu lučkog zastupaca Mladinea".³⁷

Premda je James Gordon Bennett svaku godinu posjećivao Dalmaciju, Split nije bio njegovo redovito odredište. U kolovozu je međutim stigao direktno iz Venecije zajedno s četiri prijatelja, među kojima je bio arheolog Nicolo Barozzi, direktor venecijanskog Muzeja Corer. Barozzi se nije uspio sastati sa svojim prijateljem dr. P. Ilićem koji je bio teško bolestan, a ni sa don Franom Bulićem, s kojim se redovito dopisivao, također zbog Bulićeve bolesti. Neobavljena posla, jahta se drugi dan vratila u Veneciju.³⁸

U veljači 1897. godine u tisku se prvi put navodi hrvatska pripadnost jahte "Margita" ("yacht croato"), kojom je putovalo nekoliko istaknutih ličnosti: braća grofovi Kulmer, grof Layos Josipović, Vladimir Nikolić od Podrinja i drugi. Drugi put je u Split dovela nadvojvodu Leopolda Salvatora, ženu mu Blanku i dvije kćeri, koji su živjeli u Zagrebu. U pratnji konzervatora Bulića razgledali su solinske iskopine, a potom su se uputili na Hvar.³⁹ U ožujku je u Split stigao Karlo Stjepan s obitelji. Novom jahtom "Osseo" zapovijedao je sam nadvojvoda. Karlo Stjepan i Marija Tereza s dva sinčića pregledaše sve "znamenitosti grada, pa se njezina visost sa sinovima odveze kočijom u Solin", gdje je u pratnji monsinjora Bulića obišla starine. Na jahti je priređen "diner"

za upravitelja kotara baruna Marojčića, lučkog kapetana Pavičića i konzervatora Muzeja msgr. Bulića.⁴⁰

Godine 1897. zabilježen je i dolazak prvih francuskih jahti u Split. Prva je bila "Jeanne Blanche", od 84 tone, matične luke Marseille, s kapetanom i vlasnikom V. Goubertom. Slijedila ju je "Melusie", od 55 tona, sa 10 članova posade pod zapovjedništvom kap. Le Ronzija. Vlasnik Armand de Caillarei je u društvu četiri prijatelja stigao u Dalmaciju sredinom srpnja i uz Split posjetio Dubrovnik, Šibenik i Zadar.⁴¹ Krajem rujna novine izvještavaju o dolasku škunera c. k. ratne mornarice, "Lily", od 133 tone, kojim su u Split doputovale samo tri dame: kontese Elza i Dada Abbrizzi te barunica Gerlach, supruga zapovjednika jahte,⁴²

Zbog nedostupnosti sljedećih godišta *Smotre Dalmatinske* bilo je nužno poslužiti se kompletima novina *Jedinstvo*. Premda se radi o splitskim novinama, dnevno-političke teme imale su prednost, pa se dolazak stranaca i njihovih jahti gotovo i nije bilježio. Stoga se ne može utvrditi koji je od glasovitih američkih milijardera iz dinastije Vanderbilt i s kojom jahtom posjetio Split godine 1898. Vanderbiltov boravak u Splitu sa suprugom i prijateljima na luksuznoj jahti koja je imala 63 člana posade ostao je zabilježen u tekstu "Velika sfiga i američki milijunaš Vanderbilt" Splićanina Branka Radice. Vodeći razgovor s vodičem, bogataš se upoznao sa splitskim spomenicima, značajnim ljudima koji su prolazili gradskim prostorima, običajima i anegdotama te na kraju otišao ne uspjevši u svojoj nakani: htio je, naime, kupiti peristilsku sfinngu i postaviti je u predvorje svoje palače u Americi.⁴³ U lipnju 1898. godine registriran je dolazak "Margite", jahte hrvatske vlade, ali ovaj put u njezinoj pravoj funkciji - školskog broda s učenicima bakarske Nautike.⁴⁴

Sljedeća "jahtaška" vijest datira iz sredine rujna: "G. Gordon Bennett, vlasnik 'New York Herald', lista što izlazi u Parizu, dovezao se prekjučer u Split."⁴⁵

Dana 30. kolovoza 1899. godine u Split je iz Trogira došao Karlo Stjepan sa sestrom Ljudevitom, belgijskom princezom i troje djece na jahti "Ossero". U Splitu su u pratnji don Frane Bulića pregledavali starine i Muzej. Nadvojvoda je na groblju Sustipan položio vijenac na grobove časnika nastradalih prigodom eksplozije ratnog broda "Adler" blizu otoka Šćedra u srpnju iste godine.⁴⁶ Tijekom čitave 1900. godine "Jedinstvo" je zabilježilo samo posjet

nadvojvode Salvatora, koji je u kolovozu doplovio s "naročitom jahtom", želeći kupiti "narodna odijela i nakit".⁴⁷

Francuski ministar predsjednik Pierre Marie Rene Waldeck - Rousseau stigao je krajem travnja 1901. godine u Split na već spominjanoj jahti "Grace Darling" u društvu supruge, gospodina Gastona Meniera, njegove kćeri i tri pratitelja. Visoki gosti posjetili su don Franu Bulića u Muzeju. Waldeck - Rousseau je, razgledavši Muzej, želio posjetiti i iskopine u Solinu. Stoga su za jedan dan odgodili odlazak iz Splita kako bi mogli otići do Manastirina, gdje je društvo uživalo. Uvečer je na jahti priređena večera za don Franu Bulića, kotarskog poglavara Pichlera, načelnika Milića i francuskoga konzularnog agenta Duplančića. Bulić je ovaj susret zabilježio u svojim uspomenama.⁴⁸ Talijanska parna jahta "Sant' Anna" s vlasnikom vojvodom Camerinijem i sedam putnika stigla je u lipnju u Zadar nakon boravka u Splitu.⁴⁹

U listopadu dolazi Karlo Stjepan s novom jahtom "Waturus", budući da je krajem 1899. godine prodao "Ossero" Ratnoj mornarici. Pod imenom SMJ "Dalmat" nastavio je ploviti Jadranom, ali sada kao službeni brod namjesnika Dalmacije.⁵⁰ Nakon "Waturusa" Karlo Stjepan je nabavio novi, ali manji brod: škuner "Sen", s kojim je stigao u Split krajem travnja 1904. godine. Iste godine sagradio je u Leithu u Škotskoj "Rovensku", dugu više od 60 metara, kojom je plovio do 1910. godine, kada je prodaje Englezu Sir Maxu Waechteru, koji je zadržao isto ime.⁵¹

Od posjetitelja koji su početkom novog stoljeća stizali u Split, ponovni boravak bivše carice Eugenije 1906. godine nije mogao biti prešućen u tisku. Premda osamdesetogodišnjakinja, Eugenija je i dalje putovala. Za vrijeme dvodnevnog boravka *"razgledavala je važnije stvari u gradu i bila u Trogiru. Iako u dubokoj starosti još se dobro drži, i još joj se na lijepom staračkom licu vide tragovi negdašnje ljepote, dok na pola ugašene oči kao da odavaju unutrašnje boli za sve što je pretrpjela i trpi, prem je u razgovoru koji put duhovita. Osobito voli našu obalu po kojoj je rado šetala odupirući se o štap"*.⁵² Don Frane Bulić je tada prvi put upoznao bivšu caricu, premda je ona već dvaput bila u Muzeju, i o tom susretu napisao zanimljiva sjećanja u svojim uspomenama. Kada je 31. svibnja 1922. posjetio samostan učenih benediktinaca prognanih iz Francuske u Farnborough, nedaleko od Londona, na imanju koje im je darovala bivša carica, pomolio se u kripti crkve nad trima sarkofazima, Napoleona III., Eugenije i sina im poginulog u južnoj Africi.⁵³ Premda su do početka Prvoga svjetskog rata jahte i dalje

dolazile u Split, ovaj pregled završava prvim pristajanjem otomanske jahte "Cahona", koja je u rujnu 1907. godine dovela turskog princa Aziza Hassana.⁵⁴

KRATICE

AM	Annuario Marittimo, Trst
SD	Smotra Dalmatinska, Zadar
J	Jedinstvo, Split

BILJEŠKE

- ¹ John Rousmaniere: *The luxury yachts*. Alexandria, Virginia, 1981., 48.
- ² AM, XI/1861., 233.
- ³ Među osnivačima i članovima Kluba bili su i Dubrovčanin grof Bernard Kaboga i jelšanski gradonačelnik Niko Duboković; *K.u.K. Yacht Geschwader - Liste Ehrenmitglieder, der Stifter und Mitglieder*, k.u.k. Yacht Geschwader, Ljubljana, 1899. (Hrvatski Pomorski Muzej Split, poklon Lukrecije Benković – Duboković).
- ⁴ *Gitanti inglesi*. SD, 15.3.1890., 3.
- ⁵ *Yacht inglese*. SD, 7.6.1890., 3.
- ⁶ *Yacht inglese nel porto di Spalato*. SD, 14.6.1890., 3.
- ⁷ *Yacht italiano nel porto di Spalato*. SD, 9.7.1890., 3.
- ⁸ Nije utvrđeno o kojoj je europskoj kraljici riječ; Ospite eccelsa. SD, 3. 9. 1890., 3.
- ⁹ *Gitanti inglesi*. SD, 27.9.1890., 3.
- ¹⁰ *Arrivo di un yacht inglese nel porto di Spalato*. SD, 7. 1.1891., 3.
- ¹¹ *Arrivi*. SD, 13.5.1891., 3.
- ¹² J. Rousmaniere: nav. dj. 70-75; *Naši dopisi*. SD. 3. 6. 1891., 3.
- ¹³ "Farnese" je bio željezni parobrod s vijkom tipa loger, s dva sošna jedra, te je mogao upotrebljavati pogon na stroj (20 KS) i pogon na jedra. Dimenzije su bile 29,87 x 5,12 x 2,74 metra, 80 BRT, odnosno 54 NRT. Sagrađen je u Birkenheadu 1880. godine, a od 1884. bio je u vlasništvu Roberta vojvode od Parme. Za boravka jahte u bakarskoj luci zapovjednik kap. Pavle Hausar povremeno je omogućavao učenicima Nautičke škole poduzimanje kraćih školskih putovanja. Kako se potreba školskog broda nametala kao nužnost, Zemaljska vlada u Zagrebu odobrila je nabavu broda. Izbor je pao na "Farnese". Dr. Iso Kršnjavi, tadašnji predstojnik za bogoštovlje i nastavu, zaslužan je za brzo ostvarenje te odluke. Zahvaljujući prijateljstvu vojvode s tadašnjim banom Khuenom Hedervaryjem, brod je kupljen, relativno povoljno, za 12.000 forinti. Dana 22. travnja 1894. u Bakru je izvršeno svečano krštenje broda – "Farnese" je postao "Margita", po imenu supruge Khuena Hedervarya.; AM XXXIV/1884. XCIX; AM XLI/1891., LIII; Oliver Fijo: *Prilozi poznavanju pomorskog školstva na našoj obali u XIX. stoljeću*. Zagreb, 50-51.

- ¹⁴ *Nostre corrispodenze Spalato, 25. giugno.* SD, 27. 6. 1891., 2; Kuter "Valerie", matične luke Gruž, nosivosti 3 tone, sagrađen je u Gružu 1881. godine, s dimenzijama 5,76 x 2,56 x 1,02 metra i samo s jednim članom posade, kap. Stjepanom Golubovićem.; AM XL/1890. CX-CXI.
- ¹⁵ SD, 16. 9. 1891., 3.
- ¹⁶ *Yacht americano.* SD Z, 19. 9. 1891., 3.
- ¹⁷ James Gordon Bennett jr. (1841.-1918.) naslijedio je oca koji je 1835. godine osnovao *New York Herald*, najugledniji dnevnik u SAD-u, i postao jedan od najutjecajnijih ličnosti svojega vremena. Postao je svjetski poznat kada je njegov dnevnik financirao novinara istraživača Stanleya u potrazi za misionarom istraživačem Livingstonom. Premda se vjerovalo da je izgubljen, Stanley ga je našao prošavši Afriku od Zanzibara do jezera Tanjanganjika. Sa 16 godina Bennett je postao članom New York Yacht Cluba, a pulskog odmah po njegovu osnivanju. Godine 1882. sagradio je "Namounu", od 227 stopa, i platio je 200. 000 \$. Godišnji izdaci za 54 člana posade iznosili su 48 000 \$, odnosno zajedno s troškovima za gorivo više od 150.000 \$. Unutrašnjost jahte bila je impresivna, s raskošnim kabinama, svečanim plesnim dvoranama, salonima obloženim najfinijim drvom, skupocjenim namještajem, sagovima... J. Rousmaniere: nav. dj. 98-99.
- ¹⁸ *Yacht inglese.* SD, 3. 2. 1892., 4; *Svijetli putnici.* SD, 18. 5. 1892., 3.
- ¹⁹ Pišu iz Makarske 29. rujna. SD, 5. 10. 1892., 3.
- ²⁰ Nakon škunera s istim imenom burbonski princ kupio je parobrod s vijkom dimenzija 47,35 x 6,55 x 3,43 metra, strojem od 77 KS, od 220 BRT, odnosno 110 NRT. Brod je sagrađen u Leithu (Škotska) 1887. godine, a imao je 19 članova posade; AM XLIV/1894. LI.; *Osipite illustr.* SD, 14.12.1892., 3.
- ²¹ Američka spisateljica Edith Wharton (1862.-1937.), poznata po romanu "The Age of Innocence", po kojem je snimljen film "Doba nevinosti", 1888. godine je zajedno sa suprugom uzela, za iznos od 4000 \$, u čarter jahtu "Vanadis" i njome krstarila Mediteranom i Jadranom. Svoje uspomene objavila je u knjizi "The cruise of Vanadis."; www.books.guardian.co.uk
- ²² *Il barone Rothschild.* SD, 19. 4. 1893., 3.
- ²³ *Ospiti illustri.* SD, 27. 5. 1893., 3; Nakon škunera s istim imenom Karlo Stjepan kupio je u Engleskoj parobrod s vijkom "Christu", dimenzija 35,45 x 6,15 x 3,52 metra, 142 BRT/ 68 NRT, 35 KS, na kojem je plovilo 12 članova posade. AM XLI/1891. LIII.
- ²⁴ Il principe di Bulgaria a Dalmazia. SD, 10. 5. 1893., 3.
- ²⁵ *Spalato 13. maggio.* SD, 24. 5. 1893., 3.
- ²⁶ *Gitanti inglesi.* SD, 24. 5. 1893., 3. Katkad se u vijestima iz drugih mjesta ime vlasnika pisalo drugačije, npr. u ovom slučaju Khottarwnell.
- ²⁷ *Svijetli gosti.* SD, 5. 5. 1894., 2.
- ²⁸ *Naviglio di guerra inglese nel porto di Spalato.* SD, 26. 5. 1894., 2.
- ²⁹ *Arrivo del yacht austriaco Suzume nel porto di Spalato.* SD, 21. 7. 1894., 3; "Suzume" se također nalazila na popisu jahti pulskoga kluba. Sagrađena je u Engleskoj 1877. godine, imala je 25 KS, dimenzije 26,71 x 3,84 x 2,82 metra i pet članova posade. Vlasnik je istovremeno bio upisan i kao zapovjednik; AM XLV/1895. LIII.

- ³⁰ Vidi bilješku br. 13; Il yacht a vapore Margita nel porto di Spalato. SD, 28. 7. 1894., 2.
- ³¹ *Svijetli putnici*. SD, 16. 12. 1894., 2.
- ³² Kuter "Madonna di San Salvatore", matične luke Cherso, također je bio upisan u popis brodova k.u.k. YG. S dimenzijama od 20,87 x 3,63 x 2,92 metra, 33 tone i 5 članova posade spadala je u manje jahte. AM XLV/1895. LII; *Yacht*. SD 15. 12. 1894., 3.
- ³³ *Yacht inglese nel porto di Spalato*. SD, 13. 2. 1895., 2.; *Gitanti*. SD, 20. 4. 1895., 2; *Gitanti*. SD, 24. 4. 1895., 2.
- ³⁴ *Nj. Veličanstvo Cesarica, Nadvojvode i Nadvojvotkinje u Dalmaciji. U Spljetu.*, SD, 27. 4. 1895., 2.
- ³⁵ *Arrivo nel porto di Spalato*. SD, 20. 7. 1895., 3; *Yacht*. SD, 11. 9. 1895., 2.
- ³⁶ *Nostre corrispondenze. Spalato 12. febbraio*. SD, 15. 2. 1896., 2; "Veglia" je također pripadala k.u.k. YG. Sagrađena je u Glasgowu 1895., imala je 241 KS i dimenzije 77,58 x 9.09 x 5.68 m, 983 BRT, odnosno 388 NRT i 26 članova posade.; AM LI/1901., LVI.
- ³⁷ *Engleski yachi*. SD, 23. 5. 1896., 3.
- ³⁸ *Yacht americano nel porto di Spalato*. SD, 15. 8. 1896., 2.
- ³⁹ *Il yacht croato nel porto di Spalato*. SD, 24. 2. 1897., 2; *Putovanje Nj. Vis. Leopolda Salvatora*. SD, 31. 3. 1897., 2.
- ⁴⁰ Jahta "Ossero", parobrod s vijkom, 450 KS, sagrađena je u Trstu 1896. godine. Dimenzije broda bile su 43,77 x 5,85 x 3,22 metra. Na brodu je bilo 12 članova posade; AM XLVII/1897. LVIII; *Nj. Vis. Nadvojvoda Karlo Stjepan*. SD, 10. 3. 1897., 2.
- ⁴¹ *Nostre corrispondenze. Spalato 25. maggio*. SD, 19. 5. 1895., 2; *Yacht francese*. SD, 21. 7. 1897., 2.
- ⁴² SD, 23. 09. 1897., 3.
- ⁴³ Branko Radica: *Salona i Split / Epizode iz prošlosti*. Split, 1985., 50 – 67.
- ⁴⁴ *Margherita y.h. vlade*. J, 3. 6. 1898., 3.
- ⁴⁵ *G. Gordon Bennett*. J., 13. 9. 1898., 3.
- ⁴⁶ *Nj. V. Nadvojvoda K. Stjepan*. J, 1. 9. 1899., 2.
- ⁴⁷ *Nj. V. Nadvojvoda Salvator*. J, 10. 8. 1900., 3.
- ⁴⁸ Arsen Duplančić: *Nekoliko doživljaja don Frane Bulića iz njegove neobjavljene knjige o Salonu*. Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split, 79/1986., 328. Waldeck – Rousseau (1846.-1904.) istaknuo se kao odvjetnik obranom Lessepsa u "Panamskoj aferi". Kao predsjednik vlade naredio je reviziju Dreyfusova procesa, 1901. donosi zakon koji proglašuje ilegalnim svaku vjersku korporaciju koju nije odobrio parlament, što u daljnjem razvoju dovodi do odvajanja crkve od države. U sjećanjima se Bulić dotiče i te teme.
- ⁴⁹ *Gitanti*. SD, 22. 6. 1901., 2.
- ⁵⁰ "Waturus", parobrod s vijkom sa 1100/162 KS, sagrađen je u Leithu, u Škotskoj 1900. Dimenzije su mu bile 53,34 x 8,38 x 4,42 m, imao je 600 BRT, odnosno 335 NRT. Na njemu je plovilo 25 članova posade. AM LI/1901. LVI.; SD, 5. 10. 1901., 2. O sudbini "Dalmata", ex "Ossera" vidi: Stjepan Lozo: *Povijesni brod Istranka*. Split, 2003.
- ⁵¹ Kuter "Sen" imao je 28,10 metara dužine, što je sitnica u odnosu na "Rovensku", čije su dimenzije bile 60,35 x 8,41 x 4,95 metara, a snaga stroja 637 KS. Sagrađena je u Leithu

1904. i imala je 22 člana posade. Dvadesetih godina dobiva talijansku zastavu i novo ime "L'Elettra" i postaje poznata po pokusima koje je na njoj izvodio fizičar Guglielmo Marconi.

⁵² *Bivša carica Eugenija*. Naše Jedinstvo, Split. 21. 6. 1906., 1; A. Duplančić: nav. dj., 330.

⁵³ *Pišu iz Splita* 3. SD, 4. 9. 1907., 3.

⁵⁴ *Yacht ottomana*. SD, 4. 9. 1907., 3

FOREIGN YACHTS IN THE PORT OF SPLIT

Summary

The invention of the steam engine and its use on ships meant a revolution in the maritime business. The advent of the steamship gradually introduced democratic ways of traveling which became available to a greater number of people. Besides leisure travel by special steamships that are not the issue of this paper, this time saw the beginning of nautical tourism. Year after year an ever increasing number of private yachts sailed Dalmatia, visiting its coast and islands.

Leafing through short notices about such visits in Dalmatian newspapers, we may conclude that the most common destinations were Zadar, Šibenik and Skradin with a visit to the Krka Waterfalls, Trogir, Split with Solin and Klis, Dubrovnik and Kotor as a must. The tourists found the islands Hvar, Vis and Biševo, Korčula and Lokrum the most attractive of all islands. An interesting fact is that in the considered period Split was not only listed after Zadar, the capital of the then Kingdom of Dalmatia and Dubrovnik, but also after Šibenik that together with its surroundings was visited by each yacht.

Most of the yachts flew an English flag. The rest were "local" yachts and Italian ones. James G. Bennett was one of the few Americans who regularly called in the Split port. Already back then can we speak of the first charter boats because some yachts such as "Grace Darling" and "Vanadisa" called in the port of Split every year, with new tourists. Besides crowned heads and members of the highest aristocracy, politicians and millionaires such as the Rothschilds also visited Split. It is worth mentioning that women even went on those tours. There was hardly a yacht without a woman traveler. Those were mostly wives, daughters or cousins of the yacht owner.

Američka parna jahta "Namouna", 740 tona, vlasništvo novinskog magnata Jamesa Gordona Benetta prvi je put pristala u Splitu u rujnu 1891. godine.

Obitelj austrijskog nadvojvode Karla Stjepana redovito je posjećivala Split i Dalmaciju.

Posljednja jahta u vlasništvu nadvojvode Karla Stjepana bila je "Rovenska". Dvadesetih godina pod imenom "L'Elettra" i pod talijanskom zastavom postaje poznata po pokusima koje je na njoj izvodio znameniti fizičar Guglielmo Marconi.